

Udenrigsministeriets notat af 8. november 1967 om Bornholms militærpolitiske stilling set i relation til Sovjetunionen. En oversigt over det udenrigspolitiske hændelsesforløb omkring Bornholm fra 1945 til 1967.

399

Sir. alt. Hæderlig
10/11

P.J. IV. j. nr. 105. Dan. 5.

FORTROLIGT

f.s.v. angår pkt. 3.

Notat

Vises chefen for P.J.

Er formentlig af interesse for udenrigsministeren.

Den 10/11-67.

FRA DIREKTØREN TIL UDENRIGSMINISTEREN

13
11

Bornholms militærpolitiske stilling set i relation til Sovjetunionen.

En oversigt over det udenrigspolitiske hændelsesforløb omkring Bornholm fra 1945 til 1967.

1. Efter at en sovjetisk oberst den 10. maj 1945 havde overtaget kommandoen over Bornholm erklærede han over for amtmanden, at den røde armé kom til Bornholm i egenskab af Danmarks forbundsfælle udelukkende med det formål definitivt at fordrive de tyske okkuperanter.

Da de regulære amerikanske og britiske tropper havde forladt Danmark, fandt man fra dansk side tidspunktet inde til officielt at rejse spørgsmålet over for den sovjetiske regering om tilbagetrækning af de sovjetiske tropper fra Bornholm.

Den 8. februar 1946 fremførte således daværende udenrigsminister Gustav Rasmussen de danske synspunkter og ønsker i en samtale med den sovjetiske viceudenrigsminister Vyshinsky. Der udspandt sig herefter i begyndelsen af marts en kort noteveksling om rømningen. Her skal citeres noten af 8. marts 1946 fra den danske gesandt i Moskva, Døssing, til den sovjetiske udenrigsminister - den note, hvis indhold man senere fra sovjetisk side påstod, at den danske regering ikke havde efterlevet (jfr. nedenfor).

Noten [som vil blive offentliggjort i gråbogen om dansk sikkerhedspolitik] lød i sin helhed i dansk oversættelse:

"Under henvisning til den forhandling, som jeg havde den ære at føre med Deres Excellence vedrørende øen Bornholm, tillader jeg mig efter ordre fra min regering at meddele Dem, at Danmark uden nogen som helst deltagelse af fremmede tropper straks er i stand til med egne styrker at besætte øen Bornholm og der fuldt ud at oprette sin egen administration.

Min regering beder mig endvidere søge oplyst, om nævnte styrker allerede nu vil kunne sendes til øen".

299

FK/bdh

././.

- 2 -

De sovjetiske troppers tilbagetrækning fra Bornholm påbegyndtes den 17. marts og afsluttedes den 5. april 1946.

2. Efter tilslutningen i 1949 til Den nordatlantiske Traktat afholdtes som en af de første større NATO-øvelser, der berørte farvandet omkring Danmark, øvelsen MAIN BRACE i september 1952. Medens øvelsen fortsat var under planlægning, rettedes der den 23. juli 1952 i en artikel af officielt tilsnit i "Pravda" et angreb på dansk NATO-politik. Under henvisning til presseforlydender om, at øvelsen også skulle omfatte Bornholm, anførtes i artiklen, at man fra dansk side nu havde i sinde at bryde sit løfte fra 1946 om at oprette sin administration på øen uden nogen som helst deltagelse af fremmede styrker.

I anledning af artiklen udtalte daværende forsvarsmister Harald Petersen den 24. juli 1952 følgende:

"Efter de planer, der er udarbejdet for de forestående fællesøvelser i bælterne og Østersøen, vil der alene blive tale om deltagelse af danske, norske og engelske styrker, som jo tidligere har holdt fællesøvelser i den engelske kanal og andre steder. Der sker altså ikke noget nyt i så henseende, og i øvrigt er det en fundamental misforståelse, at fællesøvelser under NATO skulle have aggressive hensigter. Hvad Bornholm angår, vil jeg gerne understrege, at selv om der holdes fællesøvelser i Østersøen, vil det selvfølgelig på ingen som helst måde influere på det danske styre på denne ø. Det skulle egentlig synes overflødigt at afgive nogen erklæring derom. Lad mig tilføje, at siden oprettelsen af det europæiske fællesforsvar har Danmark deltaget i internationale øvelser såvel med luft- som flåde- og hærstyrker udelukkende med det formål at samordne det vesteuropæiske forsvar under den skabte enhedskommando".

FORTROLIG

3. På baggrund af erfaringerne ved tilrettelæggelsen af MAIN BRACE-øvelsen blev der af det daværende interministerielle koordinationsudvalg i 1953 opstillet retningslinier for dansk deltagelse i fælles flådeøvelser i Østersøen. Ifølge disse retningslinier er der foretaget en foreløbig geografisk afgrænsning af det område i Østersøen, inden for hvilket fællesøvelser antages at kunne finde sted uden politiske betænkeligheder, og herudover er der foretaget en afgrænsning af et område, inden for hvilket fællesøvelser kan finde sted, når visse nærmere forudsætninger er opfyldt. Anløb af bornholmske havne kan under fællesøvelser i almindelighed kun foretages af danske og norske fartøjer.

Dansk deltagelse i fællesøvelser i Østersøen har siden i praksis været gjort betinget af, at øvelsesområdet i øst maksimalt afgrænses af længdegraden 16° (der ligger ca. 30 sømil øst for Bornholm).

300

././.

- 3 -

Spørgsmålet om sådan begrænsning har ~~allerværst~~ ikke været gjort til genstand for drøftelser med den sovjetiske regering.

4. I forbindelse med spørgsmålet om stationering af allierede flyverstyrker i Danmark modtoges den 1. oktober 1952 en erklæring fra den sovjetiske regering, i hvilken denne erindrede "om den af noten fra det danske gesandtskab i Moskva af 8. marts 1946 fremgående forpligtelse for den danske regering, forpligtelse til at etablere sin administration på øen Bornholm uden nogen som helst deltagelse af fremmede tropper".

Den danske regering fandt ikke anledning til i sit svar af 29. oktober s.å. at reagere specielt på dette punkt. I sit aidememoire af 28. januar 1953 vendte den sovjetiske regering imidlertid tilbage til Bornholm-spørgsmålet og tillagde nu noten af 8. marts 1946 betydning i territorial henseende udover øen Bornholm.

Der blev ikke afgivet noget skriftligt svar på denne sovjetiske henvendelse, men i en tale i Rønne den 11. april 1953 imødegik daværende udenrigsminister Ole Bjørn Kraft de sovjetiske synspunkter.

Talens afsnit om Bornholm kan sammenfattes som følger:

- a) Påmindelsen i erklæringen af 1. oktober 1952 var upåkrævet og ubegrundet, da den danske regering havde overholdt sin forpligtelse i noten af 1946, og der intet forelå, som kunne tyde på, at den havde planer om at få fremmede tropper til øen.
- b) Påmindelsen var desuden i virkeligheden uberettiget, idet forpligtelsen i noten af 8. marts 1946 ifølge sagens natur ikke tog sigte på en ubegrænset fremtid, men kun på overgangstiden indtil genoprettelse af normale forhold. Dette fremgik af, at der i noten benyttedes udtrykket "etablere" og ikke "opretholde".
- c) Der var selvsagt intet grundlag for i noten fra marts 1946 at indlægge noget principielt, som kunne påberåbes for hele landets vedkommende.

Som konklusion fremhævede Ole Bjørn Kraft, at den danske regering ikke blot havde efterlevet det tilsagn, der i 1946 var blevet givet om at oprette dansk administration på Bornholm uden deltagelse af fremmede tropper. Den havde ydermere i de forløbne år opretholdt denne tilstand og altså de facto forholdt sig, som om der forelå en ud i fremtiden løbende forpligtelse. Det var derfor ganske ubegrundet at ytre frygt for, at Bornholm kunne blive brugt som angrebsbase for NATO-landene. Som et bidrag til at fjerne enhver frygt for noget sådant erklærede han:

- 4 -

"at det aldrig nogen sinde har været overvejet, endsige planlagt at stationere tropper fra andre NATO-lande på Bornholm, og at al tale om udbygning af øen til et militært NATO-støttepunkt er grebet ud af luften. Uanset forståelsen af noten af 1946 vil den danske regering altid have sin opmærksomhed henvendt på de særlige hensyn, der på grund af Bornholms geografiske beliggenhed gør sig gældende for denne ø".

5. I den sovjetiske regerings protest af 12. december 1961 i anledning af oprettelsen af NATO-enhedskommandoen for den sydlige del af NATO's nordregion hævdedes det, at inddragelsen af Bornholm i det område, der blev underlagt enhedskommandoen, ville stride imod ånd og bogstav i den danske regerings forsikringer af 8. marts 1946 om, at Danmark var rede til med sine egne styrker uden nogen som helst deltagelse af udenlandske tropper at besætte Bornholm og derved fuldt ud oprette sin forvaltning.

I det danske svar af 14. s.m. hed det, at den danske regering måtte afvise denne betragtning. "Gennemførelsen af enhedskommandoen betyder ingen ændring i den bestående tilstand, hvorefter der kun er danske styrker på Bornholm under dansk kommando". Det bemærkes i denne forbindelse, at Bornholm ved enhedskommandoens oprettelse i kommandomæssig henseende blev henlagt under chefen for landstyrkerne i området øst for Storebælt, hvis chef og hele stab permanent er dansk.

6. Da en engelsk militærskribent i januar 1964 fremsatte synspunkter om, at Bornholm skulle (burde) gøres til en raketbase i NATO-forsvaret, blev dette omgående tilbagemået af daværende udenrigsminister Per Hækkerup.

7. Østtyske blade har i juli 1967 og det sovjetiske blad "Izvestia" i september i år bragt forlydender om NATO-planer om en militær opladning af Bornholm.

På baggrund af disse forlydender har en orienteringsrejse for den udenlandske presseforening været henlagt til Bornholm, hvor forsvarsminister Victor Gram i en tale til deltagerne den 2. d.m. erklærede følgende om Bornholms stilling inden for det danske forsvar:

"De sovjetiske styrker forlod Bornholm i april 1946, og der har siden da været placeret danske og kun danske styrker på øen.

I dag sikres Bornholm derfor af danske styrker i lighed med alle andre dele af landet, og et angreb på Bornholm vil i givet fald udløse de samme modforholdsregler som et angreb på enhver anden del af Danmark.

302

Bornholms forsvar indgår som et naturligt led i Danmark. /./.

- 5 -

marks almindelige forsvar og må tillægges samme vægt som forsvaret af det øvrige land. Men det har klart defensive formål. Der findes ikke i dansk sikkerhedspolitik eller i dansk forsvarspolitik noget aggressivt element.

Bornholms forsvar er i nøje overensstemmelse hermed.

Hærstyrken på Bornholm svarer til en bataljonskampgruppe. Som led i den almindelige overvågning af vort territoriale område findes der også på Bornholm en radarstation, nemlig i Almindingen. Desuden er der til brug i søværnets overvågning af territorialfarvandet om Bornholm fast stationeret en marinekutter, som desuden kan anvendes i søredningstjenesten. Mindre kan det vel næppe være.

Fra dansk side har vi til stadighed været og vil naturligvis fortsat være opmærksom på de særlige hensyn, der gør sig gældende på grund af Bornholms geografiske beliggenhed. Lad mig sige helt klart, at der hverken i Danmark eller inden for NATO er overvejelser eller planer om stationering af udenlandske tropper på Bornholm, om udbygning af øen til en militær NATO-base eller nogen anden form for militær opladning. Jeg håber, at dette vil blive forstået og taget til efterretning.

.....

Jeg håber, at jeg med disse ord har givet Dem et indtryk af forsvarets placering i dansk sikkerhedspolitik og Bornholms rolle heri. Der findes ikke heri mystiske eller skjulte hensigter."

Som svar på spørgsmål fra de tilstedeværende korrespondenter udtalte forsvarsministeren efterfølgende bl.a. (ifølge Politikens referat), at den danske tilbageholdenhed med hensyn til NATO-øvelser omkring øen skyldes ønsket om at understrege den danske vilje til at undgå konfliktsituationer af politisk karakter, og at der aldrig havde været NATO-øvelser på Bornholm; det afhæng af situationens udvikling, om der skulle foretages øvelser med landsætning af NATO-tropper på øen.

Den 8. november 1967.

P. KIER

Niels Boel